

NEWS LITERACY: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE LITERATURE

HABER OKURYAZARLIĞI: ALANYAZINA YÖNELİK BİBLİYOMETRİK ANALİZ

Doç. Dr. Sevda ÜNAL*

DOI: <https://doi.org/10.69999/emedi.1591407>

MAKALE BİLGİLERİ

Araştırma Makalesi
Research Article

Article / Makale:

Send / Gönderim 26.11.2024

Appraisal / Değerlendirme: 30.11.2024

Accept / Kabul Tarihi: 06.12.2024

Sayfa: 133-156 / Page: 133-156

Anahtar Kelimeler:

Haber Okuryazarlığı, Bibliyometri,
Vosviewer, Web of Science

Key Words:

News Literacy, Bibliometrics, Vosviewer,
Web of Science

ÖZET

Bilgi dolaşımının hızlı ve bilgi hacminin büyük olduğu günümüz yeni medya ekosisteminde habere konu bilginin doğruluğu farklı araçlarla sorgulanmadan dolaşıma girmektedir. Bu durum da ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel olmak üzere pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Özellikle kriz dönemlerinde büyük toplumsal sorunlara neden olabilmektedir. Sosyal medya platformlarının habere erişimde birincil kaynak haline gelmesi haberde yanlış bilgiyi ve yalan haberi ayırt etmeyi, haberi çeşitli kaynaklardan sorgulama ve doğrulama yetisine sahip olmayı, yani haber okuryazarı olmayı gerektirmektedir. Haber okuryazarlığının temeli izleyici/okuyucu/dinleyicinin eleştirel düşünce yetisine sahip olmasıdır. Bu çalışmada haber okuryazarlığıyla ilgili literatürü inceleyerek alanyazındaki eğilimi ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Veri toplama aşamasında "news literacy" anahtar kelimesiyle arama yapılmış, 124 makaleye ulaşılmıştır. Haber okuryazarlığıyla ilgili Web of Science veri tabanından elde edilen veriler, bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmiş ve Vosviewer haritalama programıyla görselleştirilmiştir. Çalışmada haber okuryazarlığı alanyazındaki mevcut durum ve eğilimi ortaya çıkarabilmek amacıyla ortak yazarlık, atıf, ortak atıf, bibliyografik çift, bibliyografik eşleşme, anahtar kelime ve özetle kullanılan kelimelerin analizi yapılmıştır. Alanyazında haber okuryazarlığına ilişkin çalışmalar iletişim alanı temel olmak üzere sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden beslenerek ilerlemektedir. Bilgiyi doğrulama ve sorgulamaya yönelik çalışmalar haber okuryazarlığına yönelik çalışmalarda artışı getirmiştir.

ABSTRACT

In today's new media ecosystem, news information flows at a speed and volume which usually goes unscrutinized across platforms. The consequence of this uncurbed flow of information is various economic, social, political, and cultural problems that it spawns. It is during periods of crisis that the problem becomes even more grave since misinformation heightens the magnitude of problems faced in a society. With social media becoming such a major source of news for so many, differentiating fact from fiction, and actual news from fake news, is crucial. News literacy, or the ability to question, verify, and critically evaluate news from various sources, has taken center stage. In a nutshell, news literacy underlines the very basis of using critical thinking in its audience, readers, and listeners. The aim of this study is to examine the trends in the academic literature related to news literacy. Using "news literacy" as a key phrase, 124 such articles were retrieved from a search of the Web of Science database. Data were analyzed employing bibliometric methods and visualized with the Vosviewer mapping program. Mapping co-authorship networks, citations, co-citations, bibliographic coupling, keyword usage, and terms in abstracts made it possible to explore the current state and emerging trends in research on news literacy. The results indicate that research in news literacy draws from several social sciences, but the most dominant perspective is that of communication studies

* Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, ORCID ID: 0000-0003-2754-4780, sevdaunal@cu.edu.tr

GİRİŞ

Günümüz yeni medya ekosisteminde habere konu olan bilginin hızlı ve kontrolsüz dolaşımı bilginin doğruluğunu sorgulamayı yani haber okuyazarı olmayı gerektirmektedir. Haber okuyazarlığına ilişkin üzerinde uzlaşmış net bir tanım bulunmamakla birlikte haber okuyazarlığı, en basit şekilde çevrimiçi ortamda özellikle de sosyal medya aracılığıyla dolaşıma sokulan ve haber niteliği taşıyan içeriği eleştirel bir tutumla değerlendirme ve doğruluğunu sorgulama olarak tanımlanabilir. Medya okuyazarlığı ders olarak MEB ve RTÜK iş birliği sonucunda ilköğretim ders müfredatında yer almasına rağmen haber okuyazarlığı ayrı bir alan olarak değerlendirilmemekte, medya okuyazarlığının bir parçası olarak sunulmaktadır. Özellikle büyük veri ve bilgi bolluğunun gündelik yaşamın önemli bir parçası haline geldiği günümüz yeni medya ekosistemi, doğru bilgiyi yanlıştan ayırt etmeyi, haber kaynağının, haber içeriğinin ve haberin sunulduğu hesabın, ortamın ya da mecranın güvenilirliğini sorgulamayı gerektirmektedir.

Türkiye’de haber okuyazarlığı ayrı bir ders olarak ilk ve ortaöğretim müfredatında yer almamaktadır. Yüksek öğretimde de ayrı bir ders olarak yakın zamanda iletişim fakültelerinin müfredatına eklenmeye başladığı görülmektedir. Türkiye’deki medya okuyazarlığı ders içerikleri incelendiğinde medya okuyazarlığı dersinde ağırlıklı olarak haber okuyazarlığına yönelik bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Ancak günümüz yeni medya ekosistemi haber okuyazarlığının medya okuyazarlığının bir parçası olarak değil ayrı bir alan olarak değerlendirilmesini ve müfredata dahil edilmesini gerektirmektedir.

Haber okuyazarlığıyla ilgili çalışmalar temel olarak sosyal medyada yalan haber yayılımı ve yalan haberin nasıl anlaşılacağı konusuna odaklanmaktadır. Literatürde doğrudan haber okuyazarlığını başlığa taşıyan ve yalan haber tespitinde haber okuyazarlığını öne çıkaran çalışmalarda son yıllarda artış görülmektedir. Ancak genel olarak yalan haber konusu, medya okuyazarlığı şemsiyesi altında ve haber okuyazarlığı dışında farklı okuyazarlık türleriyle (enformasyon okuyazarlığı gibi) ilişkilendirilerek ele alınmaktadır. Haber okuyazarlığı özellikle sosyal medyadaki haber kirliliği ve artan dezenformasyon karşısında son yıllarda öne çıkan okuyazarlık türlerindedir. Medya okuyazarlığından farklı olarak sadece habere (metin, ses, görüntü) odaklanılan bu okuyazarlık türünde özellikle sosyal medyada dolaşıma sokulan habere eleştirel bir şekilde yaklaşarak haberin doğruluğunu sorgulama amaçlanmaktadır. Alanyazında haberin doğruluğunu sorgulamayı amaçlayan çalışmaların başta medya okuyazarlığı olmak üzere enformasyon okuyazarlığı, dijital okuyazarlık ve haber okuyazarlığı gibi birbirleriyle ilişkili okuyazarlık türleri kapsamında ele alındığı görülmektedir. Çevrimiçi ortamda dolaşıma sokulan haberlerdeki nicelik olarak büyük artış ve hız kaygısı haberin doğruluğunun sorgulanmasını, habercilik kriterlerine uygun içerik üretimini zorlaştırmaktadır. Haber üretiminde yaşanan bu zorluklar ve yalan haberdeki artış hem kamunun doğruyu öğrenme hakkını engellemekte hem de toplumsal açıdan ciddi olumsuzluklara neden olmaktadır. Bu nedenlerle haber

okuryazarlığı son yıllarda haber içeriğinin ve doğruluğunun sorgulanmasında başvurulan okuryazarlık türleri arasında öne çıkmaktadır.

Sosyal medyada artan bilgi bolluğu ve dezenformasyon her yurttaşın haber okuyazarı olmasını gerektirmektedir. Haber okuryazarlığının bu artan önemi akademik alanda da haber okuryazarlığına yönelik araştırmalarının artışı beraberinde getirmiştir. Bu çalışmanın amacı da haber okuryazarlığıyla ilgili araştırmaların analizini yaparak alanyazındaki eğilimi ortaya çıkarmaktır. Bu kapsamda araştırma iki bölüm şeklinde yapılandırılmıştır. Birinci bölümde haber okuryazarlığının tanımı, kapsamı, doğrudan haber okuryazarlığı eğitimi veren kuruluşlar, alan yazında yapılan çalışmalar ve haber okuryazarlığı eğitiminin mevcut durumu hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümde ise Web of Science’da (WOS) “news literacy” (haber okuryazarlığı) anahtar kelimesiyle yapılan arama sonucunda listelenen çalışmaların bibliyometrik analizi yapılmaktadır. Web of Science, dünya genelinde yapılan bilimsel çalışmaların çıktılarını (dergiler, konferans bildirimleri, sempozyum, seminerler, kolokyumlar, atölye çalışmalar, kongreler) farklı bilim alanlarını da dahil ederek indeksleyen veri tabanlarından oluşmaktadır (“Web of Science”, t.y.).

Haber Okuryazarlığı: Tanım ve Kapsam

Haberin “günlük yaşam gerçeklerinin kurgulanmış bir temsili olduğu” ön kabulünden yola çıkarak Melissa Tully ve ark. (2021, s.2) haber okuryazarlığını “haberlerin üretildiği, dağıtıldığı ve tüketildiği kişisel ve sosyal süreçler hakkında bilgi ve kullanıcıların bu süreçler üzerinde kontrol sahibi olmalarını sağlayan beceriler” olarak tanımlarlar (2021, s.5). Haber okuryazarlığı alanında çalışan Kimberly Callecod-Weinrich (2020, s.55) incelediği 37 haber okuryazarlığı tanımındaki öne çıkan becerileri dört grup altında sınıflandırır. Bunlar “Becerilere odaklanma, bilgiye odaklanma hem becerilere hem de bilgiye odaklanma, sivil unsurlardan bahsetme” şeklindedir. Beceriler başlığına “yetenekler, yeterlilikler”, bilgi başlığına “anlama, kavrama”, beceri ve bilgi başlığına “bilgi ve becerilerin birleşimi”ni dahil eder. Sivil unsurlar başlığının da yurttaşları sürece dahil ettiğini belirtir (s.54-55).

New York Stony Brook Üniversitesinde (ABD) haber okuryazarlığı eğitiminin hazırlayıcılarından Howard Schnedier başlangıcından itibaren haber okuryazarlığı eğitimini medya okuryazarlığı altında değerlendirmekle birlikte haber okuryazarlığını mevcut yaklaşımdan farklı bir bağlamda ele alır. Yani “yerleşik medya okuryazarlığı çerçevelerini kullanmayı reddeder” (Fleming, 2014, s.147). Haber okuryazarlığı içeriği hazırlanmasında temel etken habercilikle ilgili bilginin çevrimiçi ortamdaki bilgiye benzemeye başlaması ve basının azalan etkisidir (s.147). Stony Brook Üniversitesindeki haber okuryazarlığı eğitimine göre, haber okuyazarı olmak eleştirel düşünme yetisini edinmiş gazetecilerle benzer özelliklere sahip olmak anlamına gelmektedir (Vraga vd., 2021, s.4; Malik, Cortesi ve Gasser, 2013, s.7). Ancak burada Rene Hobbes’un uyarısına da dikkat çekmekte yarar var. Hobbes (2010) haber okuryazarlığı dersinin, gazetecilik eğitimi almayanlara gazeteci yetiştiriliyormuş gibi ve gazetecilerin

perspektifinden anlatılmasına karşı çıkar. Hobbes'un burada kastettiği gazetecilik eğitimi veriyormuş gibi öğrenciyi kuramsal bilgiye boğmaktır (s.4-5). Vraga ve ark. (2021, s.4) da haber okuryazarlığı eğitiminin etkisini ölçen bir araştırmanın çıktılarına yer verirler. Yapılan araştırmanın Stoney Brook Üniversitesinde haber okuryazarlığı eğitimi alan öğrencilerin, dersi almayanlardan farklı olarak hem haber medyası hem de güncel olaylar hakkında daha bilgili olduklarını ortaya koyduğuna dikkat çekerler. Haber okuryazarlığına ilişkin tek ve net bir tanım yapmanın zorluğuna dikkat çeken Vraga ve ark. (2021), Tully ve ark. (2021) ile Malik, Cortesi ve Gasser (2013) medya okuryazarlığının bir alt dalı olarak görülen haber okuryazarlığı eğitiminin “bağlam, yaratım, içerik, dolaşım ve tüketim” olarak beş başlıkta yapılandırılması gerektiğini belirtirler. Bağlam haberin üretildiği toplumsal, ekonomik ve siyasi yapıyı, yaratım habercilik süreçleriyle benzer süreçleri, içerik haber çerçevelerini, haber değeri kavramını, kaynak kullanımını ve kaynak güvenilirliğini sorgulamayı, sirkülasyon haberin dolaşım sürecine dahil olan aktörleri, sosyal medyaların özelliklerini, tüketim de habere erişimin kişisel boyutunu, kişisel tercihlerin habere erişim ve haberi alımlama sürecine etkisini bilmeyi gerektirmektedir (Vraga vd., 2021, s.6-7). Haber okuryazarlığı eğitimi “haberlerin toplumdaki rolünün anlaşılması”nı, okuyucuların “haberlerin önemi hakkında fikir sahibi olmalarını, neyin haber olarak kabul edilmesi gerektiği konusunda bilgi sahibi olmayı” yani “haberi bulma/tanımlama/tanıma yeteneği”ni, haberi eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirerek habere gömülü önyargıların farkında olmayı ve okuyucuların “haber yaratma yeteneği”ne sahip olmalarını öğretmelidir (Malik, Cortesi ve Gasser, 2013, s.8; Tully vd, 2021, s.5). Momin Malik, Sandra Cortesi ve Urs Gasser (2013, s.7) haber okuryazarlığının ilişkili olduğu okuryazarlık türleri olarak enformasyon okuryazarlığı ve medya okuryazarlığını işaret ederler. Medya okuryazarlığı sosyal bilimler temelli olup nitel bilgilere dayalı iken enformasyon okuryazarlığı sayısal bilimler kökenli olup nicel eğilimlidir.

Haber okuryazarlığı konusunda öne çıkan oluşumlar arasında ABD’de Stony Brook University Center for News Literacy, News Literacy Project ve bu projenin bir parçası olarak Checkology ve News Literacy Lab yer almaktadır. Stony Brook Üniversitesi haber okuryazarlığı merkezinin internet sitesinde (<https://centerfornewsliteracy.org>) yer alan bilgilere göre Center for News Literacy (Haber Okuryazarlığı Merkezi), 2006 yılında John S. ve James L. Knight Vakfı'ndan aldığı destekle Stony Brook Üniversitesi’nde kurulmuştur. 2006 yılından bu yana haber okuryazarlığı müfredatı güncellenerek geliştirilmektedir. Buradaki eğitimde amaç gerek geleneksel medya gerekse dijital medya aracılığıyla olsun habere eleştirel bir şekilde yaklaşılmasını, habere konu bilginin doğruluğunu sorgulamayı öğretmektir. Merkez tarafından ortaöğretim ve yükseköğretim öğrencileri için haber okuryazarlığı müfredatı oluşturulmuştur. ABD merkezli kuruluş hem ABD içindeki üniversitelerle hem de ABD dışındaki aralarında Polonya, Rusya, Vietnam gibi ülkelerin de yer aldığı 11 ülke ile iş birliği içindedir. Diğer bir haber okuryazarlığı alanında öne çıkan ABD merkezli proje News Literacy Project’tir (Haber

Okuryazarlığı Projesi). Proje internet sitesinde (<https://newslit.org/>) projenin 2008 yılında Alan C. Miller tarafından başlatıldığı belirtilmektedir. News Literacy Project (Haber Okuryazarlığı Projesi) internet sitesinde kar amacı gütmeyen bir hareket olarak tanımlanmaktadır. Sitede yer alan bilgilerden, Center for News Literacy'den farklı olarak haber okuryazarlığı konusunda eğitim verecek ortaöğretim eğitimcilerini eğitecek içerik ve araç sağlamak amacıyla yola çıkıldığı görülmektedir. Günümüzde ise sitede hem eğitimciler hem de haber okuryazarlığı konusunda farkındalık edinmek isteyenlerin faydalanabileceği içerikler yer almaktadır. News Literacy Proje'tin uzantılarından biri olarak kurulan Checkology (<https://get.checkology.org/>) sitesinde yer alan bilgilere göre, yalan haber, yanlış bilgi, komplo teorileri vb. haber içeriklerini sorgulamayı, güvenilir kaynak ve bilgiyi aramayı öğretmeyi ve eleştirel düşünme yetisini geliştirmeyi amaçlayan çevrimiçi öğrenme platformu olarak tanımlanmaktadır. 2021 yılında kurulan ve çözüm gazeteciliğini temel alan News Literacy Lab (Haber Okuryazarlığı Laboratuvarı) internet sitesinde (<https://newsliteracylab.org/>) kuruluşun amacı gençleri çevrimiçi ortamda dolaşırken karşılaştıkları haberleri sorgulamayı, yanlış bilgiyi doğrudan ayırmayı öğretme olarak açıklanmaktadır.

Türkiye’de Haber Okuryazarlığı

Türkiye’de haber okuryazarlığı ayrı bir ders olarak ilk ve ortaöğretim müfredatında yer almamaktadır. Haber okuryazarlığı dersi halihazırda biri vakıf (Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü) diğeri de devlet (Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü) olmak üzere Türkiye’deki iki üniversitesinin İletişim Fakültesinin müfredatına dahil edilmiştir. Haber Okuryazarlığı dersi Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümünde zorunlu dersler kategorisinde yer alırken, Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümünde seçmeli dersler kategorisinde yer almaktadır.

Türkiye’de nispeten yeni bir konu olan haber okuryazarlığına ilişkin Türkçe literatürün özellikle Covid-19 salgını döneminde karşı karşıya kalınan dezenformasyonla birlikte önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Bu kapsamda 10 Ekim 2024 tarihinde Google, Google akademik, TR dizin ve YÖK tez veri tabanı üzerinde tırnak içine alınarak haber okuryazarlığı anahtar sözcüğü ile arama gerçekleştirilmiştir. Yapılan aramalar sonucunda haber okuryazarlığıyla doğrudan ilişkili ya da anahtar kelimeleri arasında haber okuryazarlığının yer aldığı bir doktora tezi, bir bildiri tam metni, haber okuryazarlığıyla ilgili makalelerden oluşan derleme türünde bir kitap, üç kitap bölümü ve dört makaleye ulaşılmıştır.

İpek Şencan (2020) “Haber Okuryazarlığı Programı: İçerik Tasarımı ve Etkililiğinin Değerlendirilmesi” başlıklı doktora tezinde amacını eleştirel düşünceyi temel alan “Türkçe bir haber okuryazarlığı eğitim programı geliştirilmesi ve bunun bilgi kullanıcıları üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi” (s.V) olarak

açıklamaktadır. Şencan'a göre böyle bir eğitim, eğitime katılan öğrencilerin yalan haber ve bu haberlerin olası etkileri konusunda farkındalıklarının artmasına katkı sağlayacaktır. Haber okuryazarlığı eğitimi kapsamında Şencan 7 modülden oluşan eğitim içeriği geliştirmiştir. Bu modelin örneklemini Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi birinci sınıf öğrencileridir. Şencan çalışma sonucunda elde edilen bulgular ışığında haber okuryazarlığı eğitiminin gerekli olduğunu ancak bu eğitimin belli bir dönemle sınırlandırılmasının öğrencilere eleştirel okuryazarlık yetisi kazandırma açısından yeterli olmayacağını ifade etmiştir. Tezden, İpek Şencan ve İrem Soydal (2023) yazarlığında "Haber Okuryazarlığı Eğitimi Alan Öğrencilerin Haber Algısı" başlıklı makale üretilmiştir.

Sevda Ünal'ın (2018) "Yeni Medya Çağında Haber Okuryazarlığı" başlıklı bildirisi Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencilerinin haber okuryazarlığı düzeyini ölçmeye yönelik bir betimsel çalışmaya dayanmaktadır. Çalışmanın iletişim fakültesi öğrencilerinin haber okuryazarlığı konusundaki eksiklerini belirleme ve bu kapsamda öğrencilerin alacakları eğitimi düzenlemeye katkı sağlayacağı ifade edilmiştir.

Yurdagül Ünal, İpek Şencan ve Serap Kurbanoglu'nun (2022) "Gerçek Ötesi Dönemde Türkiye'deki Lisans Öğrencilerinin Haber Tüketim ve Paylaşım Davranışları" başlıklı makalelerinde, Türkiye'de hem özel hem de devlet üniversitelerinde lisans düzeyinde eğitim gören öğrencilerin "haber tüketim ve paylaşım davranışlarını araştırmak" amaç olarak belirtilmiştir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen anket sonucuna göre öğrencilerin büyük çoğunluğu medya, haber vb. okuryazarlık eğitimi almamış olup habere internet, gazete ve TV aracılığıyla erişmekte ve habere güvenilirlik açısından sosyal medya en son sırada yer almaktadır. Yazarlar çevrimiçi ortamın habere erişimdeki etkisini de dikkate alarak haber doğrulama yöntem ve araçlarının da dahil edildiği haber okuryazarlığı eğitiminin gerekliliğine dikkat çekmektedirler. Ayşad Güdekli, Seçil Deren Van Het Hof, Mehmet Taha Eser ve Mehmet Sebih Oruç (2022) "Haber Medyası Okuryazarlığı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması" başlıklı makalelerinin amacını " 'Haber medyası okuryazarlık' kavramına ilişkin bireylerin düzeylerinin belirlenmesinde kullanılacak geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirilmek" olarak açıklamıştır. Haber üretim ve tüketim sürecinde kişinin haberi anlamlandırma pratiklerinin tartışıldığı ve haber okuryazarlığının eleştirel bir nitelik taşıması gerektiğine dikkat çekilen çalışma kapsamında ölçek oluşturmak amacıyla araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda oluşturulan ölçeğin geçerli ve güvenli olduğu sonucuna ulaşıldığı belirtilmiştir. Kenan Ateşgöz (2023) "Haber Medyası Okuryazarlığı Düzeylerinin İncelenmesi: Çukurova Üniversitesi Örneği" başlıklı makalesinde Çukurova Üniversitesi lisans öğrencilerinin haber okuryazarlık düzeyini ölçmeye yönelik 633 öğrencinin katılımıyla bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışma sonucuna göre sayısal bilimler temelli alanlarda eğitim gören öğrencilerin haber okuryazarlığı düzeyi sosyal bilimler alanında eğitim gören öğrencilere göre daha düşüktür. Ayrıca Telegram, YouTube ve X'i (eski adıyla Twitter) habere erişimde kullanan öğrencilerin haber

okuryazarlığı düzeyleri habere Instagram ya da çevrimiçi haber sitelerinden erişenlere göre daha yüksektir.

Editörlüğünü Recep Bayraktar'ın yaptığı Medya Okuryazarlığı Analizleri (2023) isimli kitapta Aslı Yurdigül ve Ceren Şahin'in "Yeni Medyada Haber Okuryazarlığı: Okuyucular için Bir Yol Haritası" başlıklı ve Aslı Köseoğlu'nun "Haber Okuryazarlığı Üzerine Teorik Bir Yaklaşım" başlıklı makaleleri yer almaktadır. Recep Bayraktar (2023, s.VI) kitabın önsözünde kitapta yer alan bölümler hakkında tanıtıcı bilgilere yer vermiştir. Bayraktar'ın ifadesiyle Köseoğlu'nun "Haber Okuryazarlığı Üzerine Teorik Bir Yaklaşım" başlıklı makalesi haber okuryazarlığı ve medya okuryazarlığı çerçevesinde haber kavramı, haber üretim süreci ve izleyicinin haberi alımlama süreci hakkında bilgi vermektedir. Yurdigül ve Şahin'in (2023) makalesi de haber sürecine yeni medya üzerinden yaklaşmakta, karşılaşılan sorunlara yer vermekte, yanıltıcı ve manipülatif haberler karşısında okuyucunun sahibi olması gereken becerileri örnekler üzerinden açıklamaktadır. Editörlüğünü İpek Tok ve Hande Ulusoy'un (2023) yaptığı "Haber Okuryazarlığı Temel Kavramlar ve Güncel Tartışmalar" isimli kitap farklı platformlarda ve alanlarda haber okuryazarlığını farklı açılardan tartışan 14 makaleden oluşmaktadır. Açık kaynak olarak kitabın içindekiler bölümü ve makaleler hakkında kısa bilgilerin yer aldığı önsöze erişilmiştir. Makaleler, platformların haber okuryazarlığına etkisi, gerçekötesi çağda infodemi, sağlık haberciliğinde doğru bilginin önemi, haber okuryazarlığı kapsamında sürükleyici gazetecilik, Shattered Glass (Asılsız Haber) adlı film üzerinden yapılan çözümlenme, haber okuryazarlığı ve eşik bekçiliğinin dijital dönemde dönüşümü, haber tüketim pratiklerinde algoritma etkisi ve haber okuryazarlığı, haberde kadın ve erkeğin temsilinin haber üretim pratiklerine etkisi, dijital oyunların haber okuryazarlığı eğitimine katkısı, Türkiye'de eğitim veren iletişim fakültelerinin medya okuryazarlığı müfredatı üzerine etkisi, medya okuryazarlığını toplumsal cinsiyet bağlamında ve Türk dizilerinde kadının temsili üzerinden tartışma, haber okuryazarlığı ve demokrasi ilişkisi, dezenformasyon ve türleri, infodemi konularındadır. Editörlüğünü Eylem Şentürk Kara ve Ozan Kocabaş'ın yaptığı "Haber Kuramları ve Haberin Dönüşümü" isimli kitapta Özge Cengiz'in "Haber Okuryazarlığı: Gelenek, Kuram, Yaklaşım" başlıklı makalesi yer almaktadır. Cengiz (2023) makalesinde haber okuryazarlığının medya okuryazarlığından farkını açıklamakta, haber okuryazarlığı için gerekli olan becerileri tartışmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmada haber okuryazarlığına ilişkin çalışmaların mevcut durumunu ve nasıl bir eğilim izlediğini ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Bu kapsamda haber okuryazarlığıyla ilgili Web of Science (WOS) veri tabanında yayımlanan makaleler bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Son yıllarda akademik çalışmalarda çokça başvurulan araştırma yöntemlerinden bibliyometri aracılığıyla kapsamlı bilimsel veriler analiz edilebilmektedir. Bibliyometrik analiz herhangi bir çalışma konusundaki eğilimi

makale, dergi, bildiri metni, kitap ve kitap bölümleri aracılığıyla ortaya çıkarmamızı olanaklı hale getirmektedir. Analize dahil edilen yayınların başlığı, yazarları, yayınlayan kurum, yayınlandığı yıl gibi bilgiler aracılığıyla alanyazına ilişkin önemli veri sunmaktadır (Gan vd., 2022, s.1). Araştırma konusuna ilişkin alandaki eğilimi keşfetmeye, eğilimin keşfine olanak sağlayacak akademik çalışmaları analiz etmemize, araştırmaya ilişkin farklı yönleri keşfetmemize imkan vermektedir (Pahari vd., 2024, s.5).

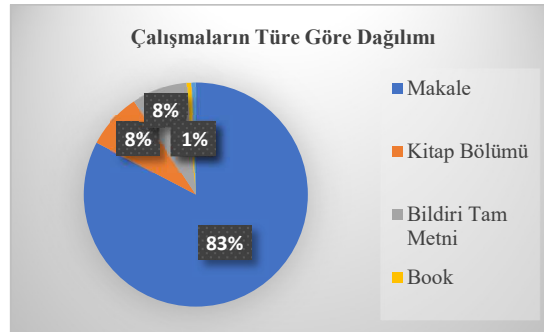
Çalışma kapsamında yanıt aranan sorular şöyledir:

- Haber okuryazarlığıyla ilgili çalışmalar türlere, tarandığı indekslere, yıllara, alanlara ve ülkelere göre nasıl dağılım göstermektedir?
- Haber okuryazarlığıyla ilgili makaleler atıf durumuna göre (kaynak, dergi, yazar) nasıl bir dağılıma sahiptir?
- Haber okuryazarlığıyla ilgili makalelerin ortak yazarlık ilişkileri ve ağı nasıldır?
- Haber okuryazarlığıyla ilgili makaleler bibliyometrik eşleşme açısından nasıl bir ağa sahiptir?
- Haber okuryazarlığıyla ilgili makalelerde anahtar kelimelerin dağılımı nasıldır ve alanda hangi konulara yönelik araştırma eğilimi gözlemlenmektedir?
- Haber okuryazarlığıyla ilgili makalelerin özetlerinde en çok kullanılan kelimeler nasıl bir dağılıma sahiptir?

BULGULAR

WoS veri tabanında 10 Ekim 2024 tarihinde “news literacy” (haber okuryazarlığı) anahtar kelimesiyle zaman sınırlaması konulmadan yapılan tarama sonucunda 150 çalışma listelenmiştir. Bu çalışmaların 124’ü makale, 12’si kitap bölümü, 12’sü bildiri tam metni (proceeding), 1 tanesi kitap ve 1 tanesi de gazete yazısı türündendir. Analize amaçlı örneklem seçimi kapsamında sadece makaleler dahil edilmiştir.

Grafik 1. Haber okuryazarlığıyla ilgili çalışmaların yayın türlerine göre dağılımı

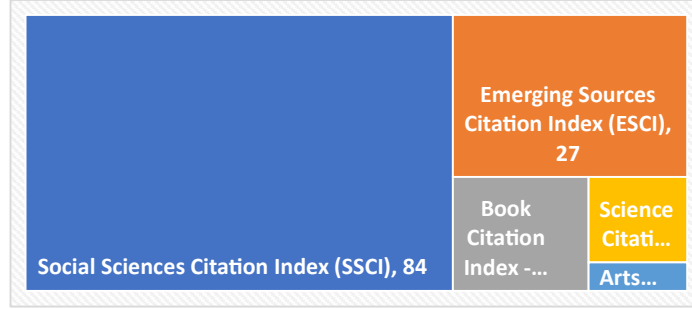

Kaynak: Web of Science Core Collection 2024

WoS platformunda farklı disiplinlerden çalışmaların yer aldığı 6 alan indeksi yer almaktadır. Bu indeksler 1964 yılında oluşturulan Science Citation Index Expanded (SCI-Expanded), 1973 yılında

oluşturulan Social Sciences Citation Index (SSCI), 1978 yılında oluşturulan Arts & Humanities Citation Index (AHCI), 2015 yılında oluşturulan Emerging Sources Citation Index (ESCI), 2008 yılında oluşturulan Conference Proceedings Citation Index (CPCI) ve 2011 yılında oluşturulan Book Citation Index (BKCI)'dir.¹

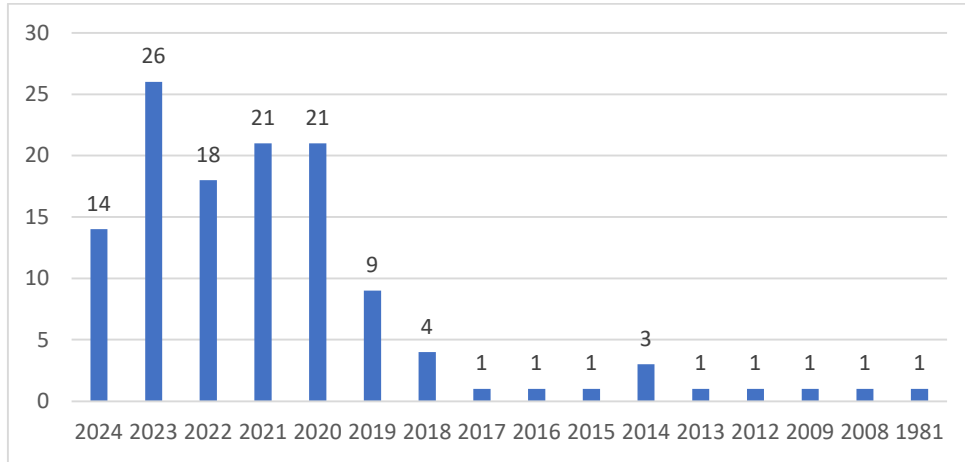
Grafik 2. Haber okuryazarlığıyla ilgili makalelerin tarandığı indeksler

Kaynak: Web of Science Core Collection 2024

Haber okuryazarlığıyla ilgili makalelerin 84'ünün SSCI, 27'sinin ESCI, 11'nin BKCI-SSH 6'sının SCI-Expanded ve 2'sinin de AHCI'de tarandığı görülmektedir. ESCI indeksi son yıllarda iletişim çalışmaları alanında öne çıkan indeksler arasındadır.

Grafik 3. Haber okuryazarlığıyla ilgili makalelerin yıllara göre dağılımı

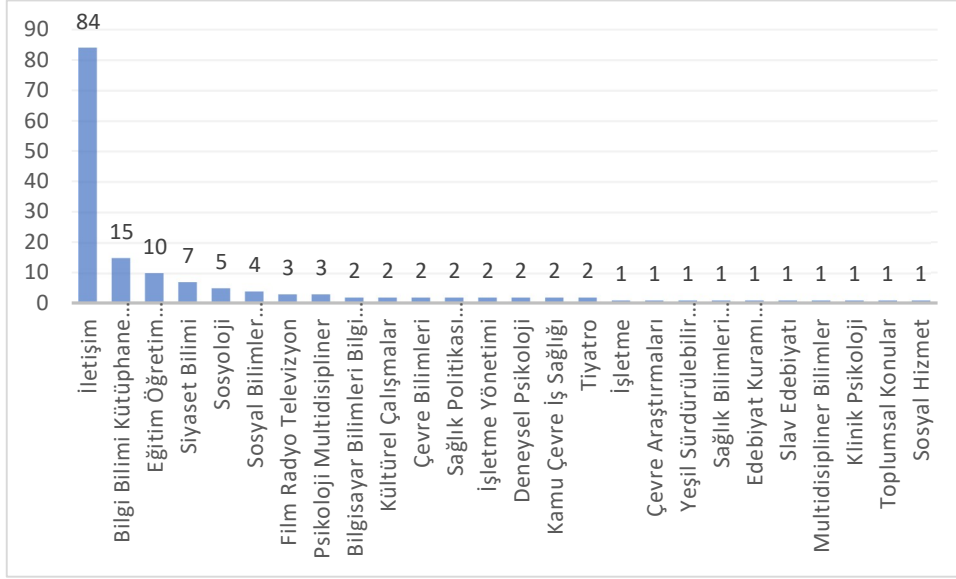
Kaynak: Web of Science Core Collection 2024

WoS veri tabanından haber okuryazarlığı anahtar kelimesi ile yapılan taramada haber okuryazarlığıyla ilgili ilk çalışmanın 1981 yılında yapıldığı görülmektedir. Bu çalışma basılı medyayla ilgili olduğu için analize dahil edilmemiş, örneklem dışı bırakılmıştır. Grafikten, haber okuryazarlığıyla ilgili çalışmaların 2014 yılında artış gösterdiği ancak 2018 yılına kadar çalışma sayısında düşüş yaşandığı görülmektedir. 2018 yılından itibaren ise haber okuryazarlığıyla ilgili çalışmalar artış eğilimine girmiştir. Özellikle 2020

¹ Web of Science kapsamındaki indeksler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. https://cabim.ulakbim.gov.tr/wp-content/uploads/sites/4/2020/04/WoS_Dergi_Secim_Kriterleri.pdf

ve 2021 yıllarında haber okuryazarlığına ilişkin çalışmalardaki artış Covid-19 salgını sırasında karşı karşıya kalınan yanlış bilgiyi ayırt etmekte yaşanan zorluklarla ilişkilendirilebilir

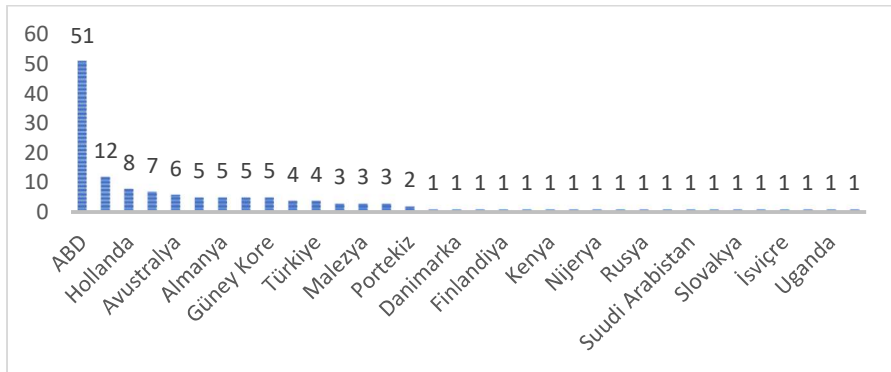
Grafik 4. Haber okuryazarlığıyla ilgili makalelerin araştırma alanlarına göre dağılımı

Kaynak: Web of Science Core Collection 2024

Haber okuryazarlığıyla ilgili çalışmaların iletişim alanında (f=84) yoğunlaştığı görülmektedir. İletişim alanını yine haber okuryazarlığıyla ilgili tartışmaların öne çıktığı bilgi bilimi (f=15), eğitim öğretim (f=10), siyaset bilimi (f=7) ve sosyoloji (f=5) alanında yapılan çalışmalar izlemektedir. Sosyal medya platformlarının habere erişimdeki en önemli ortamlar haline gelmesi, bilgi bolluğunun beraberinde dezenformasyon, mezenformasyon, malenformasyon gibi kavramlarla adlandırılan bilgi düzensizliğini getirmesi gerek medya okuryazarlığı çatısı altında gerekse haber okuryazarlığı başlığında çalışmaların artmasını sağlamıştır.

Grafik 5. Haber okuryazarlığıyla ilgili makalelerin ülkelere göre dağılımı

Kaynak: Web of Science Core Collection 2024

Haber okuryazarlığını medya okuryazarlığından ayrı bir araştırma alanı olarak görülüp görülmediği bu alanla ilgili çalışmaların niceliğinden de anlaşılabilir. Grafik 5 bize ülkelere göre makale sayısını

göstermektedir. ABD 51 makale ile birinci sırada, Çin Halk Cumhuriyeti 12 makale ile ikinci sırada, Hollanda 8 makaleyle üçüncü, İspanya 7 makaleyle dördüncü sıradadır. ABD haber okuryazarlığıyla ilgili sadece yayınlarda değil, haber okuryazarlığı müfredatı geliştirmeye ve eğitimi vermeye yönelik merkezleriyle de öncü konumdadır.

Araştırma kapsamında alanyazında öne çıkan, bu çalışmanın örnekleminde de yer alan ve haber okuryazarlığı literatürünü oluşturmada başvurulan, etki oranı yüksek ve alanyazındaki pek çok çalışmanın başvuru kaynağı olan makaleler atıf sayısına göre aşağıda listelenmiştir. Makaleler arasında haber okuryazarlığını doğrudan başlıklarına taşıyan çalışmalar olduğu gibi, haber, haber seçimi, haber medyası, yalan haber gibi kavramları başlığa taşıyarak ve bu kavramlar aracılığıyla haber okuryazarlığını tartışan makalelerin olduğu da görülmektedir.

Tablo 1. En çok atıf alan 10 makale

Yayın Adı	Yazarlar	Yayın Yılı	Yayımlandığı Yer	Atıf Sayısı
Does Media Literacy Help Identification of Fake News? Information Literacy Helps, but Other Literacies Don't	S. Mo Jones-Jang, Tara Mortensen, and Jingjing Liu	2021	American Behavioral Scientist	276
News literacy, social media behaviors, and skepticism toward information on social media	Emily K. Vraga & Melissa Tully	2021	Information, Communication & Society	145
Experiencing Algorithms: How Young People Understand, Feel About, and Engage With Algorithmic News Selection on Social Media	Joëlle Swart	2021	Social Media + Society	128
Creating News Literacy Messages to Enhance Expert Corrections of Misinformation on Twitter	Emily K. Vraga, Leticia Bode, and Melissa Tully	2020	Communication Research	87
Designing and Testing News Literacy Messages for Social Media	Melissa Tully, Emily K. Vraga & Leticia Bode	2019	Mass Communication and Society	80
Theorizing News Literacy Behaviors	Emily K. Vraga, Melissa Tully, Adam Maksl, Stephanie Craft, Seth Ashley	2020	Communication Theory	65
Empowering Users to Respond to Misinformation about Covid-19	Emily K. Vraga, Melissa Tully, Leticia Bode	2020	Media and Communication	65
The head and heart of news avoidance: How attitudes about the news media relate to levels of news consumption	Stephanie Edgerly	2020	Journalism	61
Learning to engage: how positive attitudes about the news, media literacy, and video production contribute to adolescent civic engagement	Renee Hobbs, Katie Donnelly, Jonathan Friesem & Mary Moen	2013	Educational Media International	60
Tactics of news literacy: How young people access, evaluate, and engage with news on social media	Joëlle Swart	2021	new media & society	46

Kaynak: Web of Science Core Collection 2024

Haber Okuryazarlığı Alanyazınındaki Bibliyometrik Literatürün Ağ Görselleştirmesi

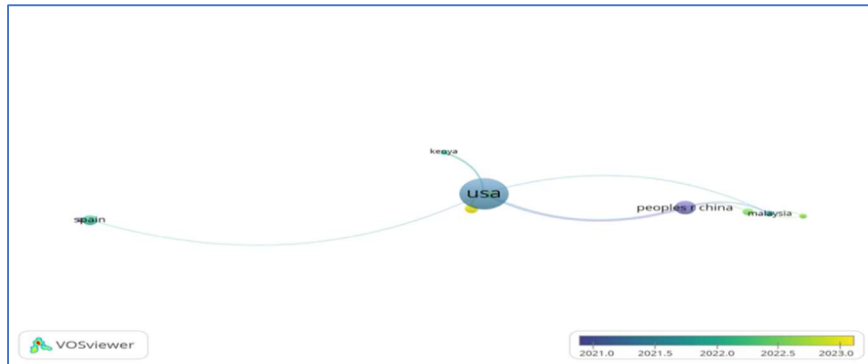
Bibliyometrik analiz alanyazınındaki mevcut durum ve eğilimleri ortaya çıkarmamıza olanak sağlar. Bu maksatla yapılan analizler ortak yazarlık, atıf, bibliyografik bağlantı, anahtar kelime-eş oluşum analiz başlıkları şeklinde sıralanabilir. Ortak yazarlığa ilişkin analiz, incelenen alanda çalışma yapan akademisyenlerin arasındaki etkileşimi, yazarların ilişkili olduğu kurumları, ülkeleri, bölgeleri ve birbirleriyle arasındaki iş birliğini ortaya çıkarmaya olanak sağlar. İlişki düzeyini ortaya çıkarmak amacıyla ortak yazarlı belge sayısı temel alınır. Analiz sonucunda alandaki eğilim ve gelişmenin yönü ortaya çıkarılır (Gan vd., 2022, s.4). Bibliyometrik analizde, analizin türüne bağlı olarak tematik ya da sosyal kümeler oluşturulur. Bu kümeler araştırılan alanın ortaya çıkış ve gelişim düzeyi hakkında, örneğin ortak atıf analizleri, verilerin birleştirilmesinde kullanılan tematik kümeler aracılığıyla bilgi verir (Donthu, vd., 2021, s.291). Bu çalışmada bibliyometrik araştırmalarda verilerle görseller oluşturmaya olanak sağlayan Vosviewer 1.6.20 kullanılmıştır. Bu kapsamda çalışmada ortak yazarlık, atıf, bibliyografik çift, bibliyografik eşleşme ve anahtar kelime analizleri yapılmıştır.

1. Ortak Yazarlık Analizi

1.1. Ortak Yazarlık-Ülke İlişkisi

Çalışma kapsamında makalelerin ortak yazar-ülke ilişkisi analizinde “Co-authorship” analizi gerçekleştirilmiş, analiz birimi olarak “countries” seçilmiştir. Bir yazarın sahip olması gereken minimum makale ve atıf sayısı koşulu programa 1 olarak girilmiştir. Analiz sonucunda dört kümede en çok ortak yazarlığa sahip 15 ülke görselleştirilmiştir. Birinci kümede 5 ülke, ikinci kümede 4 ülke, üçüncü kümede 3 ülke ve dördüncü kümede 3 ülke yer almaktadır. ABD'nin 51 makale, 1147 atıf, 17 toplam bağlantı gücüne sahip olduğu, ABD'yi 12 makale, 65 atıf, 9 toplam bağlantı gücüyle Çin'in izlediği görülmektedir. Şekilde görülen büyük düğümler haber okuryazarlığı alanında en çok yayına sahip ülkeleri göstermektedir. Düğümler arasında yer alan bağlantıların boyutu ve kalınlığı da ülkeler arasındaki iş birliği hakkında bilgi vermektedir. Singapur, Pakistan ve Türkiye'deki haber okuryazarlığıyla ilgili yayınların 2022 sonrası yapıldığı görülmektedir.

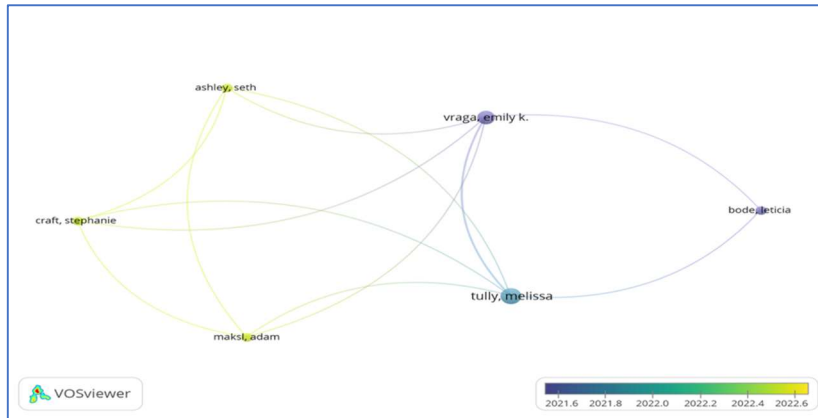
Şekil 1. Ortak yazar-ülke görseli

1.2. Ortak Yazar -Yazar İlişkisi

Haber okuryazarlığıyla ilgili makale yazarlarının ortak yazarlık durumlarının ağ haritasını çıkarabilmek için “Co-authorship” analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz birimi olarak “author” seçeneği seçilmiştir. Analiz programına bir yazarın en az 3 yayına ve en az 5 atfa sahip olması koşulu girilmiş ve sonuç olarak 6 yazarın ortak yazarlık bağlantısı 2 küme olarak görselleştirilmiştir. En çok yayına sahip yazar Melisa Tully’nun 12 yayını, 511 atfı bulunmakta olup bağlantı gücü de 25’tir. Tully’i, Emily K. Vraga takip etmektedir. Vraga’nın 9 yayını, 468 yayını bulunmakta, bağlantı gücü de 24’tür. Üçüncü sırada yer alan üç yazarın (Seth Ashley, Stephanie Craft, Adam Maks) yayın sayısı 4, atıf sayısı 110 ve bağlantı gücü 16’dır. Bağlantı ve toplam bağlantı sayıları örneğin ortak yazar-yazar ilişkisinde bağlantı sayısını ve yazarlar arasındaki ortak yazarlık ilişkisini ve toplam sayı da diğer yazarlarla olan bağlantı gücünü göstermektedir (van Eck ve Waltman, 2023, s.6). Atıf sayısı yüksek olan yazarların bağlantı gücünün de yüksek olduğu görülmektedir.

Şekil 2. Ortak yazar-yazar görseli

2. Atıf Analizi

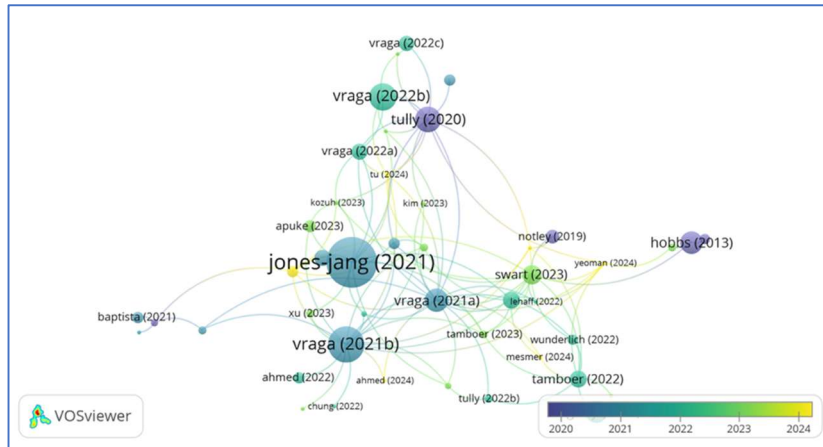
Atıf analizleri alandaki araştırmacıları ve yayınları bulmamızı kolaylaştırır. Atıf analizi, yazar, yayın yapılan kurum, ülke gibi literatürün içerik dışındaki özellikleri aracılığıyla alanyazının incelenmesini sağlar. Atıf sayısı belgenin etki düzeyini de gösterir, atıf sayısı ve belgenin etki düzeyi arasında pozitif bir ilişki vardır (Pahari vd., 2024, s.6). Yani atıf sayısı arttıkça belgenin etki düzeyi de artar, alanın gelişim durumu hakkında bilgi sahibi olunur (Gan vd., 2022, s.4). Ortak atıf analizi, bibliyometrik bir teknik olarak, yayınlar arasındaki atıf ilişkilerini inceleyerek bir araştırma alanının entelektüel yapısını ortaya koymamıza olanak sağlar. Bu analiz, sıklıkla birlikte atıf yapılan yayınların ortak bir konusal temelde bir araya geldiğini varsayar. Ortak atıf ağları, bir alanın kilit çalışmalarını belirlemek ve araştırma temalarının evrimini takip etmek için kullanılabilir. Ancak, bu yöntemin güçlü bir atıf etkisine sahip olan yayınlara odaklanması, yeni ortaya çıkan veya daha az bilinen araştırma konularını gözden kaçırabilmesi gibi bir sınırlamaları da bulunmaktadır (Donthu vd., 2021, s.288).

Bibliyografik bağlantı ise “araştırma nesnelерinin dinamik evrimini” gösteren ortak atıf analizinden farklı olarak araştırma alanının “statik doğasını yansıtır”. Bu yansıtma sürecinde analizde farklı istatistiksel yöntemler kullanılır. Bu yöntemler “faktör analizi ve temel bileşen analizi, küme analizi, çok boyutlu ölçek analizi” şeklinde örneklendirilebilir (Gan vd., 2022, s.4)

2.1. Atıf-Kaynak İlişkisi

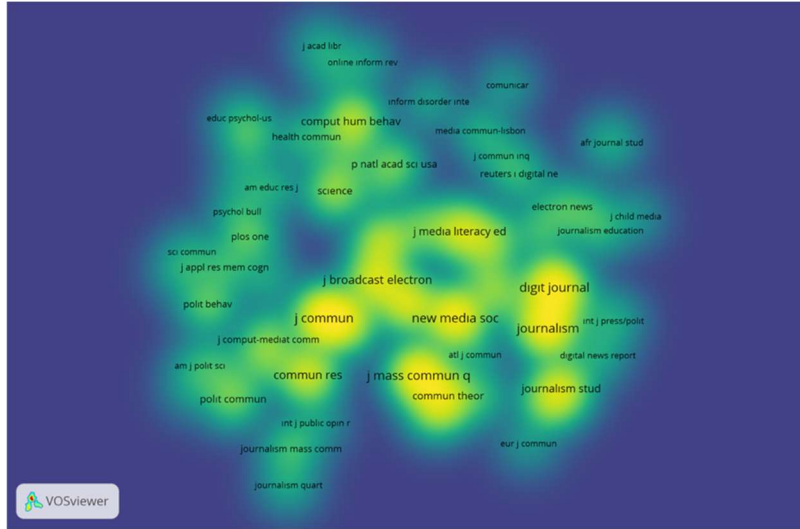
Atıf ve atıf yapılan kaynak ilişkisini görselleştirmek amacıyla “citation” analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz birimi olarak “documents” seçilmiştir. Analiz programına bir yayının en az 1 atıf alması kriteri girilmiştir. Analiz sonucunda 45 dergi 9 küme halinde listelenmiştir. S. Mo Jones-Jang, Tara Mortensen ve Jingjing Liu’nun 2021 yılında yayımlanan makaleleri 278 atıf almış olup bağlantı gücü 13’tür. Emily K. Vraga ve Melissa Tully’nin 2021 yılında yayımlanan makalesi 145 atıfıla 19 bağlantı gücüne sahipken bağlantı gücü açısından son sıralarda yer alan Joëlle Swart’ın 2021 yılında yayımlanan makalesi 130 atıf almakla birlikte bağlantı gücü 0’dır.

Şekil 3. Atıf-kaynak ilişkisi görseli

2.2. Atıf-Dergi İlişkisi

Düğüm boyutu yayınların hacmiyle doğru orantılıdır. Yani daha büyük düğümler daha fazla yayın sayısına sahip olan dergileri göstermektedir. Düğümler arasındaki çizgilerin kalınlığı, dergiler arası ilişkinin gücüyle alakalı olup düğüm rengi de yayın çıktısındaki zamansal eğilimi göstermektedir. Atıf makale ilişkisinin yer aldığı aşağıdaki ağ görselleştirmesi kaynaklar arasındaki etki ve bilgi akışını göstermektedir. Atıf - dergi ilişkisini ortaya çıkarmak amacıyla “citation” analizi yapılmış, analiz birimi olarak “sources” seçilmiştir. Vosviewer programına minimum 1 yayın koşulu girilmiş, atıf koşulu aranmamıştır. Analiz sonucunda 11 kümede 47 dergi listelenmiştir. En yüksek bağlantı gücüne (38) sahip dergi 4 yayın, 98 atıf ile Mass Communication and Society, bağlantı gücü açısından ikinci sırada (34) yer alan dergi 99 atıfıla New Media and Society ve üçüncü sırada 145 atıf, 34 bağlantı gücüyle Information Communication and Society gelmektedir. Makale sayısı açısından bakıldığında ise 7

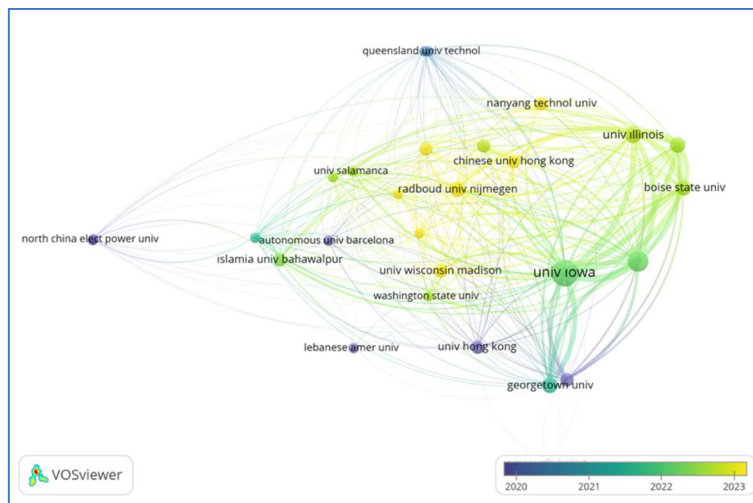

4. Bibliyografik Çift

4.1. Bibliyografik Çift- Kurum

Haber okuryazarlığıyla ilgili ağ haritasını çıkarabilmek için yayınların yer aldığı dergilerin birbirleriyle ilişkisini gösteren ağ haritası çıkarılmıştır. Bu kapsamda “bibliographic coupling” olarak adlandırılan bibliyografik eşleşme analizine başvurulmuştur. Hakan Özköse (2023, s.1441) bibliyografik eşleşme analizinin alanyazındaki mevcut ilişkileri ortaya çıkarmaya ve gelişim düzeyi hakkında bilgi vermeye olanak sağladığını belirtir. Çalışmada “bibliographic coupling” analizi için analiz birimi olarak “organisations” seçilmiştir. Koşul olarak kurumun sahip olması gereken minimum yayın ve atıf sayısı 2 olarak girilmiştir. Sonuçta 4 kümede 28 kuruluş listelenmiştir. Iowa Üniversitesi (ABD) 11 yayın, 494 atıf, 5279 bağlantı gücüyle birinci sırada, Minnesota Üniversitesi (ABD) 7 yayın, 372 atıf, 4086 bağlantı gücüyle ikinci sırada, Illinois Üniversitesi (ABD) 5 yayın, 114 atıf ve 3003 bağlantı gücüyle üçüncü sırada yer almaktadır.

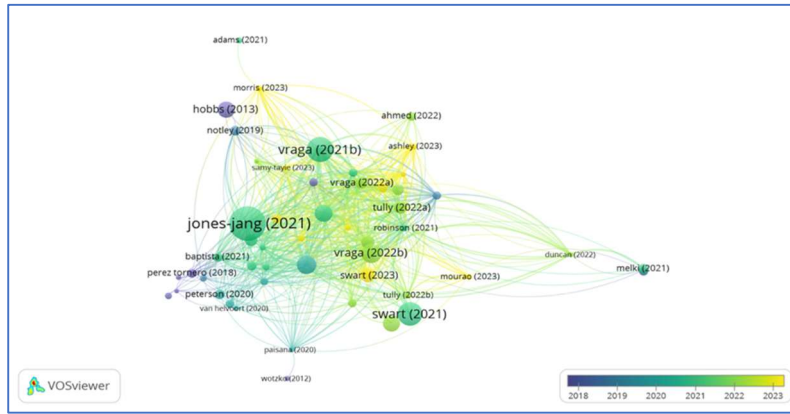
Şekil 9. Bibliyografik çift-kurum ilişkisi

4.2. Bibliyografik Çift-Kaynak İlişkisi

Bibliyografik eşleşmede analiz ortak referanslara sahip yayınların benzer içeriklere sahip olduğu varsayımı üzerine temellenir. Ortak referanstaki yayınlar benzer temalara sahip olanların bulunduğu kümelere ayrılır. Bibliyografik eşleme sağladığı kapsamlı bir tema analizi ile araştırma alanının mevcut durumunu haritalandırır (Donthu, vd., 2021, s.288). Bu kapsamda “bibliographic coupling” analizi için analiz birimi olarak “sources” seçilmiştir. Koşul olarak kaynağın aldığı minimum atıf sayısı 5 olarak girilmiştir. Sonuçta 8 kümede 51 yayın listelenmiştir. Emily K. Vraga ve Melissa Tully’nin 2021 yılında yayımlanan makalesi 65 atıfla 219 bağlantı gücüne sahipken Melissa Tully, Adam Maksl, Seth Ashley, Emily K. Vraga, ve Stephanie Craft’ın makalesi 36 atıf, 191 bağlantı gücüne, Emily K. Vraga, Melissa Tully ve Leticia Bode’un makalesi 33 atıf, 166 bağlantı gücüne sahiptir.

Şekil 10. Bibliyografik eşleşme -kaynak görseli

5. Anahtar Kelimelerin Birlikte Bulunması

Anahtar kelimeler ve bu kelimelerin kullanım sıklığı araştırma konusuna ilişkin eğilimler hakkında bilgilenmemize olanak sağlamaktadır. Anahtar kelime düğümlerinin boyutu, diğer düğümlerle yakınlığı-uzaklığı, çizgilerin yoğunluğu, aradaki bağlantılar kavramların alanyazınla ilişkisi (Narong ve Hallinger, 2023, s.5), ortak temalar, araştırma alanları, eğilimi ve gelişimi hakkında bilgi vermektedir (Pahar, vd., 2024, s.6). Makalede girilen anahtar kelimelerin kaynak alındığı ortak kelime analizinde atıf, ortak atıf ya da bibliyometrik eşleştirmenin tersine yayının içeriği incelenir. Bu analize göre kelimelerin görülme sıklığı tematik ilişkinin durumu hakkında bilgi verir (Donthu, 2021, s.289).

Vosviewer programıyla yapılan anahtar kelime-eş oluşum analizindeki görseldeki düğümleri, düğümlerin diğer diğer düğümlerle ilişkileri hakkında Naveen Donthu ve ark.nın (2001, s.292) verdiği bilgiler bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen anahtar kelime-eş oluşum analizini anlamlandırmak açısından yol göstericidir. Naveen Donthu ve ark. (2001, s.292) beş madde ile anahtar kelime-eş oluşum analizini açıklarlar.

Bir ağdaki her düğüm bir varlığı (örneğin makale, yazar, ülke, kurum, anahtar kelime, dergi)... bir anahtar kelimeyi temsil eder: (1) düğümün boyutu anahtar kelimenin ortaya çıkışını gösterir (yani anahtar kelimenin ortaya çıkış sayısı),

(2) düğümler arasındaki bağlantı anahtar kelimeler arasındaki ortak oluşumu temsil eder (yani birlikte ortaya çıkan veya birlikte ortaya çıkan anahtar kelimeler), (3) bağlantının kalınlığı anahtar kelimeler arasındaki ortak oluşumun ortaya çıkışını gösterir (yani (4) düğüm ne kadar büyükse, anahtar kelimenin ortaya çıkma sayısı o kadar fazladır ve (5) düğümler arasındaki bağlantı ne kadar kalınsa, anahtar kelimeler arasındaki birlikte ortaya çıkma sayısı da o kadar fazladır. Her bir renk tematik bir kümeyi temsil eder; bu kümedeki düğümler ve bağlantılar, temanın (kümenin) konuları (düğümleri) kapsamını ve bu tema (küme) altında ortaya çıkan konular (düğümler) arasındaki ilişkileri (bağlantıları) açıklamak için kullanılabilir. (Donthu, vd., 2021, s.292).

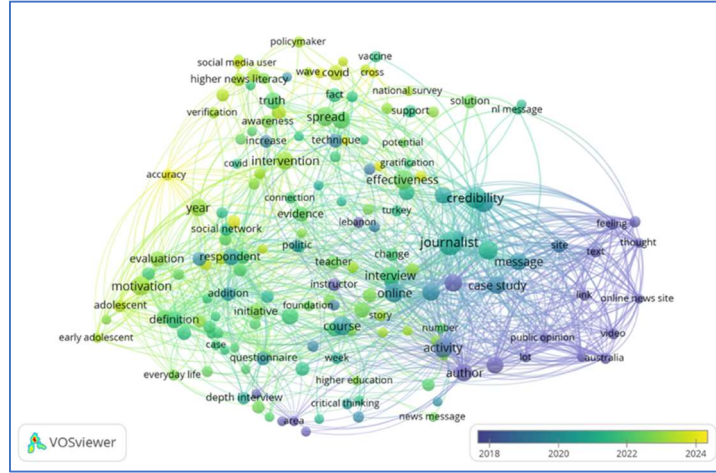
Haber okuryazarlığı alanındaki eğilimleri tespit etmeye olanak sağlayan eş-oluşum -anahtar kelime analizi sık kullanılan kelimeleri göstermektedir. “Co-occurrence” analizi için analiz birimi “author keywords” olarak verilmiştir. Bir anahtar kelimenin en az 2 kez geçmesi komutunun verildiği programda sonuç olarak toplam 51 kelimenin birlikte geçme sıklığı toplam 8 kümede verilmiştir. En çok tekrar eden ilk kelime haber okuryazarlığı (68 kez) olup toplam bağlantı gücü 170’tir. Görselde de görüleceği üzere en büyük düğüm “news literacy” (haber okuryazarlığı) anahtar kelimesine aittir. Haber okuryazarlığını takip eden medya okuryazarlığının (28) toplam bağlantı gücü 85, ardından gelen yalan haberin (24) ise toplam bağlantı gücü 70’tir. Dördüncü sırada yer alan misinformation’ın (mezenformasyon) toplam bağlantı gücü ise 66’dır.

Tablo 2. Anahtar kelime kümeleri

Küme 1	Küme 2	Küme 3	Küme 4
Arab journalism (2) Arab media (2) Civic engagement (2) Curriculum (3) Journalism and war (2) Media education (4) Media literacy (28) News consumption (4) News media (2) News media literacy (3) Political communication (3) Selective exposure (2)	Covid-19 (3) Critical thinking (3) Early adolescents (2) Experiment (3) Intervention (3) Mass communication theory (2) Measurement (3) Partisanship (3) United States (2) Verification (2)	Correction (2) Credibility (3) Fake news (24) Misinformation (23) Social Media (14) Universities (2)	Audience (2) Community engagement (2) Education (2) News exposure (2) Trust (5)
Küme 5	Küme 6	Küme 7	Küme 8
Audiences (2) Focus groups (2) Kenya (2) News (4) Youth (3)	Digital literacy (2) Disinformation (15) Fact-checking (2) Information literacy (3) Media (2)	Adolescents (3) Audience studies (2) Journalism (10) News use (3) Young people (3)	News literacy (68) News trust (2) Twitter (2)

Tablo 2’de ve Şekil 10’da da görüldüğü üzere haber okuryazarlığı çalışmaları üçüncü kümeden de görüleceği üzere yalan haber, mezenformasyon, güvenilirlik, doğrulama kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir.

Şekil 12. Özet-kelime ilişkisi görselleştirmesi

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada haber okuryazarlığıyla ilgili WoS’da yayımlanan araştırmaları inceleyerek haber okuryazarlığıyla ilgili mevcut durumun ve son on yıl içindeki eğilimin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda elde edilen veriler Vosviewer programı kullanılarak sınıflandırılmış ve analiz edilmiştir.

Haber okuryazarlığı konusunda makalelerin yıllara göre dağılımı bize özellikle son 6 yıldır bu alanda yapılan çalışmaların, arada dalgalanmalar yaşansa bile, artış eğilimi içinde olduğunu göstermektedir. Bu eğilim haber okuryazarlığına medya okuryazarlığından bağımsız bir alan olarak yaklaşılmaya başlandığının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Haber okuryazarlığıyla ilgili çalışmaların yer aldığı konu kategorilerinde birinci sırada iletişim alanı 84 makaleyle, ikinci sırada 15 makaleyle bilgi bilimi kütüphane yer alırken, bu alanları eğitim öğretim, siyaset bilimi, sosyoloji, sosyal bilimler, film radyo televizyon takip etmektedir. Bu alanlardaki yapılan çalışmaların pek çoğu konu ve içerik açısından birbirleriyle örtüşmektedir. Yayınların ülkelere göre sıralamasında 51 yayımla ABD birinci sırada yer alırken, ABD’yi Çin, Hollanda, İspanya ve Avustralya izlemektedir. Türkiye ise 4 yayımla onuncu sırada yer almaktadır. Bağlantı gücü açısından bakıldığında ise ABD’nin makale sayısına göre toplam bağlantı gücü düşük iken, Çin’in toplam bağlantı gücünün yayın sayısı ile oranlandığında daha yüksek olduğu görülmektedir. ABD sadece makaleler değil haber okuryazarlığı merkezleriyle haber okuryazarlığı konusunu ayrı bir alan olarak değerlendirmektedir.

Ortak yazarlık ilişkisinde atıf alan yazarların ortak yazar olduğu da görülmektedir. En çok yayımla birinci sırada yer alan Melissa Tully’nin 12 yayını 511 atıf ile toplam bağlantı gücü 25 iken, Emily K. Vraga’nın 9 yayını 468 atıf ile toplam bağlantı gücü 24’tür. Ancak yayın ve atıf sayısı doğrudan bağlantı gücünün göstergesi değildir. Örneğin Joelle Swart’ın 3 yayını, 177 atfı olmasına rağmen bağlantı gücü sıfırdır.

Ortak yazar ülke ilişkisinde yayın, atıf ve bağlantı gücü açısından ABD'nin merkezde yer aldığı görülebilir.

Atıflar açısından yayın, yazar ve ülkeler açısından toplu bir değerlendirme yayınların etki düzeyi hakkında araştırmacıya bilgi sağlar. Atıf yapılan kaynaklar açısından bakıldığında çalışmalara en çok atıf alan kaynak S. Mo Jones-Jang, Tara Mortensen, ve Jingjing Liu ile Emily K. Vraga ve Melissa Tully'nin makaleleri atıf ve bağlantı gücü açısından değerlendirildiğinde Jones-Jang ve ark.nın atıf sayısına göre bağlantı gücünün Vraga ve Tully'nin yayınına göre düşük olduğu görülmektedir. Ayrıca atıf açısından üçüncü sırada yer alan Joelle Swart'ın bağlantı gücü 0'dır. Dergiler açısından değerlendirildiğinde ise alanyazında haber okuryazarlığı konusunda öne çıkan başvuru kaynakları Mass Communication & Society, New Media and Society, Communication and Society'dir.

Bibliyografik çift-kurum ilişkisi bize en çok yayın ve atıf sayısına sahip kurumları göstermektedir. Kurum olarak da ABD'deki üniversiteler (University of Iowa, University of Minnesota, University of Illinois) ön sıralarda yer alırken son yıllarda yapılan çalışmalarla Çin, Pakistan, İngiltere, Singapur, İspanya, Avustralya'daki üniversiteler de eklenmiştir. Bu durum alanyazında çalışmaların sınırlarının genişlediğinin göstergesi olarak düşünülebilir.

Anahtar kelime eş oluşum analizinin sonucunda da görüldüğü üzere haber okuryazarlığı konusu çoğunlukla medya okuryazarlığıyla ilişkilendirilerek incelenmekte, yalan haber, mezenformasyon, dezenformasyon sosyal medya, gazetecilik haber okuryazarlığıyla ilişkili kavramlar olarak öne çıkmaktadır. Makalelerin özet analizinde de benzer bir eğilim görülmektedir. Gazeteci, güvenilirlik, mesaj, haber okuryazarlığı becerisi, doğruluk, doğrulama, yalan haber, sosyal medya kullanıcısı gibi kavramlar haber okuryazarlığı literatürünün oluşturulmasında başvurulan kavramlar olma özelliği taşımaktadır.

Bilgi dolaşımının hızlı ve bilgi hacminin yüksek olduğu günümüz yeni medya ekosisteminde habere konu bilginin doğruluğu farklı araçlarla sorgulanmadan dolaşıma girmektedir. Bu durum da ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel olmak üzere pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Özellikle kriz dönemlerinde büyük toplumsal sorunlara neden olabilmektedir. Alanyazında haber okuryazarlığına ilişkin çalışmaların iletişim alanı temel olmak üzere sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden beslenerek ilerlemektedir.

KAYNAKÇA

Ateşgöz, K. (2023). Haber medyası okuryazarlığı düzeylerinin incelenmesi: Çukurova Üniversitesi örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(3), 1059-1095. <https://doi.org/10.16953/deusosbil.1281574>

Bayraktar, R. (2023). *Medya okuryazarlığı analizleri*. Eğitim Yayınevi.

- Callecod-Weinrich, K. (2020). Conceptualizing news literacy. *Journal of Education and Humanities (JEH)*, 3(2), 48-63. <https://eprints.ibu.edu.ba/files/original/7ddead26038654065181856ab84ba4fe.pdf>
- Cengiz, Ö. (2023). Haber okuryazarlığı: Gelenek, kuram, yaklaşım. E. Şentürk Kara ve O. Kocabaş. (Ed.). *Haber kuramları ve haberin dönüşümü* (ss.151-174). Nobel.
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070>
- Fleming, J. (2014). Media Literacy, news literacy, or news appreciation? A Case study of the news literacy program at Stony Brook University. *Journalism & Mass Communication Educator*, 69(2), 146-165. <https://doi.org/10.1177/1077695813517885>
- Gan, Y., Li, D., Robinson, N., & Liu, J.(2022). Practical guidance on bibliometric analysis and mapping knowledge domains methodology – A summary. *European Journal of Integrative Medicine*, 56, 1-6. <https://doi.org/10.1016/j.eujim.2022.102203>
- Güdekli, A., Hof, S. D. V. H., Eser, M., & Oruç, M. S. (2022). Haber medyası okuryazarlığı ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Journal of Economy Culture and Society*, (65), 61-80. <https://doi.org/10.26650/JECS2021-837512>
- Hobbs, R. (2010). News Literacy: What works and what doesn't. Paper presentation at the *Association for Education in Journalism and Mass Communication (AEJMC) conference*, Denver, Colorado.
- Köseoğlu, A. (2023). Haber okuryazarlığı üzerine teorik bir yaklaşım. R. Bayraktar. (Ed.). *Medya okuryazarlığı analizleri* (ss.71-90). Eğitim Yayınevi.
- Malik, M., Cortesi, S., & Gasser, U. (2013, 18 Ekim). The challenges of defining 'news literacy'. *Berkman Center Research Publication* No. 2013-20. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2342313>
- Narong, D. K., & Hallinger, P. (2023). A keyword co-occurrence analysis of research on service learning: Conceptual foci and emerging research trends. *Education Sciences* 13, 4(339). <https://doi.org/10.3390/educsci13040339>
- Özköse, H. (2023). Bibliometric analysis and scientific mapping of IoT. *Journal of Computer Information Systems*, 63(6), 1438-1459. <https://doi.org/10.1080/08874417.2023.2167135>
- Pahari, S., Bandyopadhyay, A., Kumar V. M., & Pingle, S. (2024). A bibliometric analysis of digital advertising in social media: The state of the art and future research agenda. *Cogent Business & Management*, 11(1), 2383794, <https://doi.org/10.1080/23311975.2024.2383794>
- Şencan, İ. (2020). Haber okuryazarlığı programı: İçerik tasarımı ve etkililiğinin değerlendirilmesi (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi.

- Şencan, İ., & Soydal, İ. (2023). Haber okuryazarlığı eğitimi alan öğrencilerin haber algısı. *Bilgi Dünyası*, 24(2), 109-139. <https://doi.org/10.15612/BD.2023.717>
- Tok, İ., & Ulusoy, H. (Ed.). (2023). Haber okuryazarlığı temel kavramlar ve güncel tartışmalar. Literatürk Academia.
- Tully, M., Maksl, A., Ashley, S., Vraga, E. K., & Craft, S. (2022). Defining and conceptualizing news literacy. *Journalism*, 23(8), 1589-1606. <https://doi.org/10.1177/14648849211005888>
- Ünal, S. (2018). Yeni medya çağında haber okuryazarlığı. *Uluslararası Dijital Çağda İletişim Sempozyumu*. (351-362). Mersin İletişim Araştırmaları Derneği.
- Ünal, Y., Şencan, İ., & Kurbanoglu, S. (2022). Gerçek ötesi dönemde Türkiye'deki lisans öğrencilerinin haber tüketim ve paylaşım davranışları. *Türk Kütüphaneciliği*, 36(3), 334-359. <https://doi.org/10.24146/tk.1081859>
- van Eck, N.J., & Waltman, L. (2023, 31 Ekim). VOSviewer manual. Erişim adresi: https://www.vosviewer.com/documentation/Manual_VOSviewer_1.6.20.pdf
- Vraga, E. K., Tully, M., Maksl, A., Craft, S., & Ashley, S. (2021). Theorizing news literacy behaviors. *Communication Theory* 31, 1 1-21. <https://doi.org/10.1093/ct/qtaa005>
- Web of Science (t.y.). Erişim adresi: <https://library.harvard.edu/services-tools/web-science>.
- Yurdigül, A., & Şahin, C. (2023). Yeni medyada haber okuryazarlığı: Okuyucular için bir yol haritası. R. Bayraktar. (Ed.). *Medya okuryazarlığı analizleri* (ss.91-116). Eğitim Yayınevi